

УДК 330.341; 330.322

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНО – ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Пархомець М.К.*доктор економічних наук, професор**завідувач відділу економіки**Тернопільський інститут АПВ УААН***Уніят Л.М.***кандидат економічних наук, доцент**Тернопільський національний економічний університет*

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ГАЛУЗЯХ АПК

Анотація. Висвітлено аналіз стану інвестиційної діяльності в галузях АПК, обсяг і структуру інвестицій в основний капітал секторів економіки країни. Наведено порівняльні показники підтримки аграрних виробників в окремих країнах світу. Запропоновано напрями активізації інвестиційного процесу в галузях АПК України.

Annotation. The analysis of the investment activity state in branches of agroindustrial complex is reflected. The volume and structure of investments in the fixed assets of the national economy sectors are shown. The comparative indexes of agrarian producers support in different world countries are resulted. Directions of the investment process activation in the branches of Ukrainian agroindustrial complex are offered.

Ключові слова: інвестиційний процес, інвестори, кредитування, комерційні банки, ризики, ресурсоощадні технології, конкурентоспроможна продукція.

Постановка проблеми. Проблема інвестування та активізації інвестиційного процесу в агропромисловому виробництві в умовах економічної кризи набуває особливої актуальності. Вирішення цієї проблеми сприятиме подоланню кризового стану економіки, відновленню та зростанню виробничого капіталу, підвищенню ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції, розв'язанню всього спектра соціально-економічних питань у галузях АПК. Результати активізації інвестиційного процесу проявлятимуться не тільки в економіці АПК, а й у соціальній, політичній та інших сферах, матимуть внутрішньо-галузеве, демографічне і природоохоронне значення.

Зазначимо, що сільське господарство України разом з іншими складовими АПК забезпечують близько третини ВВП, зайнятість майже третини працюючого населення, утримують сільську поселенську мережу з 17 млн. жителів, потребують такої державної політики, яка б забезпечила привабливість інвесторам, мотивації для здібного менеджменту, сприятливі умови для життя та достойну оплату праці сільських жителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Галузі АПК потребують сьогодні значних інвестиційних надходжень. Проблема покращення інвестування, особливо аграрного сектора економіки України, а також виходу його із кризового стану розглядається у багатьох працях відомих вчених-економістів, зокрема: Лукінова І.І., Саблука П.Т., Дем'яненко М.Я., Шпичака О.М., Маліка М.Й., Кісіля М.І., Зорі С. та інших.

Постановка завдання. У даний час проблема інвестиційного забезпечення АПК ще далеко не вирішена і потребує подальшого дослідження. Метою нашого дослідження є вивчення

світового досвіду інвестування і регулювання економічних процесів, пошуку шляхів поліпшення залучення інвестиційних ресурсів у галузі АПК.

Маючи досить вагомий виробничий потенціал сільського господарства, сприятливі умови для вирощування більшості сільськогосподарських культур, природно - кліматичні умови у поєднанні з родючими чорноземними ґрунтами, кваліфіковані кадри і працьовите сільське населення - АПК України не приваблює іноземних інвесторів. Реалії сьогодення такі, що ризикованість капіталовкладень у сільське господарство оцінюється як занадто висока.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз стану інвестиційної діяльності в АПК показав, що затяжна системна криза у державі зумовила її різкий спад. За даними Держкомстату України, капітальні вкладення в АПК з усіх джерел фінансування за 1990-2000 рр. скоротились відповідно у 10 разів – від 13587 млн. до 1420 млн. грн. (у порівняльних цінах). Водночас, з 2001 р. по 2005 р. спостерігається поступове збільшення обсягів інвестицій у галузі АПК, зокрема у 2001 р. – 3824 млн. грн., у 2002 р. – 5050 млн. грн., у 2003 р. – 6289 млн. грн., у 2004 р. – 8435 млн. грн. (табл. 1)

Таблиця 1.

Обсяг і структура інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності в Україні [14, с.228].

Види економічної діяльності	2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.	
	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%	млн.грн.	%
Сільське господарство, мисливство, лісове і рибне господарство	1637	5,0	1960	5,3	2180	4,3	3419	4,5
Промисловість в т. ч. харчова промисловість та переробка с/г продуктів	13651	41,9	15112	40,6	19726	38,7	28191	37,2
Будівництво	1109	3,4	1823	4,9	2502	4,9	4675	6,2
Торівля	1285	3,9	2019	5,4	3276	6,4	5322	7,0
Фінансова діяльність	2154	6,6	2403	6,5	3635	7,1	5609	7,4
Транспорт і зв'язок	7452	22,9	7004	18,8	10230	20,1	15015	19,8
Інші	5285	16,2	6853	18,4	9462	18,5	13483	17,8
Всього	32573	100	37178	100	51011	100	75714	100

Виявлено, що збільшення інвестицій в основний капітал здійснюється за рахунок усіх джерел інвестування. Найбільшими темпами зростали капіталовкладення за рахунок коштів іноземних інвесторів і кредитів банків. Водночас значно покращився фінансовий стан деяких переробних підприємств і вони змогли збільшити обсяги інвестування власних коштів.

За даними статистики [14, с.228], частка інвестицій в основний капітал за видами діяльності у середньому за 2001-2004 рр. становила: сільське господарство – 4,8%; промисловість – 39,6%, в т. ч. харчова промисловість та переробка с/г продуктів – 7,4%; будівництво – 4,8%; торівля – 5,7%; фінансова діяльність – 6,9%; транспорт та зв'язок – 20,4%; інші – 17,8%. Наведені показники засвідчують, що інвестиційна підтримка сільського господарства є надто низькою, дещо краща ситуація у переробних галузях АПК, однак їх інвестиційне забезпечення здійснюється повільними темпами.

Зазначимо, що зволікання з розв'язанням інвестиційної проблеми в сільському господарстві може призвести до майже повної втрати його технічного потенціалу. Довготривала економічна криза призвела до фізичного зношення і зменшення, майже у 2 рази, кількості тракторів, зернозбиральних комбайнів, інших с/г машин і знарядь, що гальмує виконання комплексу сільськогосподарських робіт у необхідні терміни, призводить до перевитрат ресурсів та зниження ефективності аграрного виробництва.

Для відновлення технічних потужностей на рівні 1990 року необхідно ввести в експлуатацію 432 тис. тракторів, 97 тис. комбайнів, 252 тис. вантажних автомобілів загальною вартістю 88,6 млрд. грн., або 2,7 тис. грн. на 1 га ріллі [11, с. 29].

Окрім гострого дефіциту і високого зношення технічних засобів виробництва, у сільському господарстві спостерігається суттєве зниження родючості ґрунтів, зменшення обсягів використання мінеральних добрив, погіршення підготовки професійного рівня робітників та управлінських кадрів. Все це зумовило більшість господарств використовувати спрощені технології виробництва аграрної продукції, вимушено відмовитися від запровадження досягнень передової науки і практики, використання енерго - і ресурсоощадних технологій.

Нагальною постала проблема активізації інвестиційного процесу перед переробною сферою АПК. В останні роки поглиблюється розрив між галузями – лідерами й технічно відсталими виробництвами. Випуск інноваційної продукції значно зменшився і концентрується на кількох десятках переробних підприємств переважно з іноземним капіталом. Це свідчить про їх суттєве відставання від техніко-технологічного рівня підприємств харчової промисловості країн – членів СОТ та ЄС.

Зазначимо, що харчова промисловість внаслідок зростання попиту на вироблювану продукцію одна з перших почала виходити із стану рецесії і набула позитивної динаміки. Так, індекс виробництва продукції у 1998 р. перевищив рівень 1990 р. на 38%; а у 2004 р. – на 87%. Однак рентабельність виробництва продуктів харчування упродовж 2002-2003 рр. порівняно з 1998 р. суттєво зменшилася. Треба зазначити, що в цілому харчова промисловість України перебуває у значно кращій ситуації, ніж сільське господарство. Так, коефіцієнт оновлення основних фондів у середньорічному обчисленні становив 11,9%, а вибуття 7,3%. Практика вимагає подальшої активізації інноваційної діяльності у сфері переробки сільськогосподарської сировини, що є найактуальнішим завданням, успішне розв'язання якого дасть змогу визнати Україну як імпортера високоякісних і безпечних продуктів харчування, забезпечити її вступ до СОТ та ЄС.

Відомо, що сільське господарство, на відміну від переробної промисловості АПК, з ринкових позицій характеризується низькою інвестиційною привабливістю, що обумовлено сезонністю виробництва, значними природно - кліматичними ризиками, низькими закупівельними цінами на сільськогосподарську продукцію, тощо. Тому проблему інвестування галузей сільського господарства доцільно вирішувати: на макроекономічному рівні шляхом поліпшення державного регулювання інвестиційного процесу; на мікроекономічному - створення інтегрованих агропромислових формувань на основі розвитку кооперації, спеціалізації, горизонтальної та вертикальної інтеграції.

Зазначимо, що підтримка сільського господарства була і залишається головною темою аграрної політики України. Саме з обсягами підтримки багато вчених і політиків країни пов'язують подальший успіх діяльності роботи аграрних підприємств. Як свідчить досвід, це зумовлено двома причинами. За часів Радянського Союзу сільському господарству надавалися значні субсидії, які наприкінці 80-х років ХХ ст. становили 80% валового доходу аграрних підприємств. За рахунок цих субсидій та інших чинників (сталі зв'язки з постачальниками ресурсів і переробними підприємствами, вільний доступ до кредитів, прогнозованість цін тощо) обсяги виробництва сільськогосподарської продукції в ті роки значно перевищували теперішні. Незважаючи на низьку економічну ефективність діяльності більшості аграрних підприємств, їхня підтримка розглядається як панацея від усіх "хвороб". Водночас більшість країн світу з ринковою економікою надають істотну підтримку своїм фермерам. Особливо вражають абсолютні показники підтримки в країнах ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку). Так, у 2003 р. на такі цілі ними було витрачено 257 млрд. дол. США [8, с.58]. З огляду на це, багато українських вчених і політиків роблять висновок, що без залучення значних бюджетних коштів навіть не може бути мови про розвиток сільського господарства України в ринковому середовищі. У 2004 р. ОЕСР, членами якої є Австралія, Канада, країни ЄС, Ісландія, Мексика, Нова Зеландія, Норвегія, Південна Корея, США, Туреччина, Швейцарія та Японія, вперше оприлюднила розрахунки рівня підтримки аграрного сектора. Сьогодні ОЕСР розраховує три види трансфертів, пов'язаних з проведенням аграрної політики, зокрема: трансферти виробникам аграрної продукції; трансферти для надання загальних послуг аграрному сектору; трансферти споживачам аграрної продукції. Так трансферти товаровиробникам зведено в показник підтримки виробників (ППВ), який включає бюджетні платежі і підтримку цін (трансферти споживачів + експортні субсидії). Іншими словами, не всі субсидії виробникам надходять з бюджету, як дуже часто вважається в Україні. Трансферти споживачів відображаються в підтримці цін. Наприклад, коли закупівельні ціни товаровиробників усередині країни перевищують світові ціни, споживачі переплачують за аграрну продукцію. Завищення цін на аграрну продукцію можливе як через використання протекціоністських інструментів аграрної політики (імпортні мита або нетарифні бар'єри торгівлі), так і через інституціональні проблеми продовольчих ланцюжків і ринкової інфраструктури.

До бюджетної підтримки аграрних виробників належать платежі за вироблену продукцію, площу посівів або кількість худоби, а також витрати на зниження цін засобів виробництва і на підтримку доходів працівників аграрних підприємств та інші видатки бюджету. До зазначених субсидій сільське господарство отримує так звані загальні послуги – показник надання загальних послуг (ПНЗП). До них належать фінансування науки, аграрних навчальних закладів, розвитку інфраструктури в сільській місцевості, маркетингу аграрної продукції та створення державних запасів продовольства.

До показників в абсолютному вимірі, тобто в місцевій валюті, ОЕСР також оприлюднює інформацію про відносні показники підтримки, методика розрахунку яких наведена у літературі. Вважаємо за доцільне звернути увагу лише на деякі з цих показників, зокрема:

1) Процентна частка показника підтримки виробників (% ППВ)

$$\% \text{ ППВ} = \frac{\text{ППВ}}{(\text{валовий дохід} + \text{бюджетна підтримка})} \times 100 \quad (1.1)$$

Так, коли % ППВ = 60%, це означає, що лише 40% валового доходу отримано аграрними виробниками від продажу аграрної продукції, а 60% надійшло через використання різних інструментів аграрної політики.

2) Показник номінального захисту виробників (НЗВ), що вимірює відношення середньої закупівельної ціни виробників, враховуючи бюджетні доплати (платежі у розрахунку на 1 т), до ціни світового ринку.

$$\text{НЗВ} = \frac{(\text{внутрішня ціна виробників} + \text{платежі на тонну})}{\text{скоригована ціна світового ринку}} \quad (1.2)$$

Значення НЗВ 1,5 показує, що закупівельна ціна, яку одержують виробники в середині країни, в 1,5 раза перевищує світову.

3) Номінальний коефіцієнт (К) підтримки виробників (НКПВ)

$$\text{НКПВ} = [100 \times 1 / (100 - \% \text{ ППВ})] = [1 + \% \text{ ППВ} / 100 - \% \text{ ППВ}] \quad (1.3)$$

Якщо % ППВ=60%, то НКПВ = 2,5, тобто валові доходи аграрних виробників є в 2,5 раза вищими, ніж були б за світовими цінами без будь-якої бюджетної підтримки.

Показники підтримки аграрних виробників в Україні та в окремих країнах наведені в таблиці 2.

Таблиця 2
Порівняльні показники підтримки аграрних виробників в Україні та деяких країнах світу
[8, с.62].

Країни	Формули визначення	Роки				
		1986-1988	2001-2003	2001	2002	2003
Україна, ППВ, млн. грн.		35840	10	2429	-3079	679
% ППВ	(1.1)	78	0	4	-5	1
НЗВ	(1.2)	6,06	0,94	0,99	0,88	0,95
НКПВ	(1.3)	4,63	1,0	1,04	0,95	1,01
Росія, ППВ, млн. руб.		117275	57437	74280	89573	8460
% ППВ	(1.1)	81	6	9	9	1
НЗВ	(1.2)	5,47	0,96	1,0	0,96	0,9
НКПВ	(1.3)	5,41	1,07	1,0	1,1	1,01
США, ППВ, млн. дол. США		41831	44239	52991	40849	38878
% ППВ	(1.1)	25	20	23	19	18
НЗВ	(1.2)	1,19	1,12	1,17	1,1	1,1
НКПВ	(1.3)	1,34	1,25	1,3	1,23	1,22
Країни ЄС, ППВ, млн. євро		95611	101696	88926	94789	121371
% ППВ	(1.1)	39	35	34	35	37
НЗВ	(1.2)	1,72	1,34	1,31	1,33	1,37
НКПВ	(1.3)	1,64	1,55	1,51	1,54	1,6
Країни ОЕСР у середньому ППВ, млрд. дол. США		241	238	228	230	257
% ППВ	(1.1)	37	31	31	31	32
НЗВ	(1.2)	1,56	1,31	1,31	1,31	1,31
НКПВ	(1.3)	1,59	1,45	1,44	1,45	1,46

Аналіз даних таблиці показав, що протягом 1986-1988 рр. процентна частка показника підтримки виробників в Україні та Росії сягала 78-81%, що в кілька разів перевищувала рівень підтримки у США і країнах Європи. Це означає, що лише 22-19% валового доходу отримувалось аграрними виробниками від продажу аграрної продукції, решта надходило через використання різних інструментів аграрної політики. Внутрішні ціни в Україні на цей період були в 6,6 раза вищими за світові, що дозволяло одержувати валовий дохід у 4,6 раза вищий від можливого доходу за цінами світового ринку.

Протягом 2001-2003 рр. ситуація в Україні кардинально змінилась. У середньому за цей період % ППВ = 0, а у 2002 р. навіть був від'ємним (-5 %). Середні ціни на аграрну продукцію були дещо нижчими за ціни світового ринку. Що стосується інших країн ОЕСР, то у середньому

% ППВ у них становить 30%. Наведені дані засвідчили, що рівень підтримки аграрного сектора України порівняно з іншими країнами є дуже низький.

Необхідність регулювання аграрного ринку в Україні пов'язується, як правило, з двома причинами, зокрема: диспаритетом цін на сільськогосподарську і промислову продукцію; значними коливаннями цін на аграрну продукцію в динаміці і територіальному розрізі.

Світовий досвід вирішення проблеми диспаритету цін та економічна наука показують, що основними напрямками державної політики в такій ситуації мають бути державні дотації сільськогосподарським товаровиробникам і запровадження цін підтримки (заставні, інтервенційні). Водночас існує точка зору, згідно з якою введення фіксованих або граничних цін гальмує ефективність використання виробничих можливостей суспільства. Пов'язано це з тим, що при встановленні ціни на рівні, який перевищує рівноважний, держава має покривати витрати на виробництво надлишкової продукції.

За даними літературних джерел [12,с.69] для підтримки паритетної ціни на зерновому ринку України у 2002 р. треба було б або виплачувати дотації в розмірі 80,71 грн. за кожен тону проданого зерна (весь обсяг продажу становить 1 млрд. 533 млн. грн.), або через систему інтервенційних операцій вилучити з внутрішнього ринку 4,2 млн. т зерна (на що знадобилося б 1 млрд. 656 млн. грн.). На перший погляд, здійснення дотаційної політики вимагає менших витрат бюджетних коштів, ніж здійснення інтервенційних операцій із зерном. Але слід мати на увазі, що дотація – це грошові кошти, що надаються з державного бюджету безповоротно, а товарні інтервенції за своїм змістом є операціями державного регулювання ринку. Для їх здійснення мають використовуватися не тільки кошти державного бюджету, а й кредитні ресурси комерційних банків. У такому випадку Державний агент із здійснення інтервенційних операцій за певних умов зможе проводити свою діяльність на принципах самооплатності. Отже, підтримка цін на сільськогосподарську продукцію через механізм інтервенційних закупівель може стати більш ефективною порівняно із здійсненням державної дотаційної політики за рахунок коштів державного бюджету.

У перші роки незалежності України державні органи не здійснювали регулюючого втручання в обмінні процеси на аграрному ринку. Протягом останніх років ці питання загострюються і дістають певне відображення в законодавчо-нормативних актах [3,4,5,6]. Так, Законом України "Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років" було передбачено введення заставних закупівель сільськогосподарської продукції. У Законі України "Про зерно та ринок зерна в Україні", прийнятому Верховною Радою у 2002 р. (із змінами і доповненнями, внесеними від 12.05. 2004 року і 31.05. 2005 року), поряд зі заставними закупівлями було передбачено введення інтервенційних операцій із зерном. Подальшого розвитку ці заходи дістали в Законі України "Про державну підтримку сільського господарства України", прийнятого Верховною Радою у 2004 р.(із змінами і доповненнями внесеними від 16.06.2005 року і від 30.11.2006 року).

Заслужовує уваги досвід допомоги сільськогосподарським товаровиробникам у таких країнах ЄС як Польща, Чехія, Угорщина у 2003-2004 рр., головним чином, вона надавалась у вигляді: доплат до процентів банківських кредитів на закупівлю засобів виробництва ряду сільськогосподарських товарів і збереження продукції; доплат до процентів банківських кредитів на інвестиції, включаючи купівлю землі, переробку сировини, розвиток підприємництва за умов створення нових робочих місць у сільській місцевості; доплат до кредитів, що бралися для ліквідації наслідків стихійного лиха; гарантій і поручительства сплати інвестиційних кредитів; дотацій при застосуванні нових біологічних методів у рослинництві і тваринництві; дотації господарствам при виробництві екологічно чистої продукції; дотації щодо захисту рослин, боротьби з інфекційними захворюваннями тварин, проведення меліорації тощо; фінансової підтримки досліджень і впровадження їх результатів у виробництві сировини і переробній галузі; доплат при закупівлі пального для потреб аграрного виробництва; пільг та звільнень від аграрного податку та податку на нерухомість; доплат при закупівлі продовольчого зерна потрібної якості та тютюну; доплат виробникам крохмалю та фермерам, що вирощують картоплю на крохмаль; фінансування інтервенційних операцій при закупівлі зерна, сухого молока, вершкового масла, напівтуш свиней тощо; фінансової допомоги виробникам, об'єднаним у групи; субсидій на експорт свинини та сухого молока.

Одним із важливих напрямів активізації інвестування АПК та інших галузей економіки є удосконалення механізму оподаткування. Мова йде про застосування пільг при оподаткуванні тих підприємств, які запроваджують інвестиційно-інноваційні проекти. Так, у багатьох країнах світу податковою системою передбачено для інвесторів низку пільг: стягнення податків з прибутку підприємств за зниженою ставкою; диференціація податкових пільг залежно від розміру інвестицій; зниження податкових ставок залежно від сфери вкладення капіталу; звільнення підприємств з іноземними інвестиціями від податків у перші роки їх діяльності тощо.

Чимало держав заохочують виробничі вкладення за допомогою податкових канікул, податкових інвестиційних відрхувань і податкових інвестиційних кредитів.

Зазначимо, що крім податкових пільг для інвесторів у розвинутих країнах додаються й інші пільги, а саме: прискорена амортизація; надання прямих субсидій; пільгове довгострокове інвестиційне кредитування тощо.

Так, наприклад, у США велике стимулююче значення для прискореного оновлення виробничого апарату та основних фондів має інвестиційний податковий кредит, який передбачає зниження оподаткованого прибутку на суму вкладень, що використано для придбання машин та устаткування.

У Німеччині для розвитку економіки відсталих районів передбачено пільгові інвестиційні кредити, регіональні кредити, субсидії відповідно до земельних програм розвитку промисловості тощо.

У Франції при створенні нових промислових зон, підприємства, що спеціалізуються на виготовленні певних видів продукції, отримують податкові пільги терміном на 10 років.

В Англії не вилучаються податки при здійсненні капіталовкладень в устаткування на науково-дослідні і дослідно-конструкторські розробки, а при здійсненні капіталовкладень в будівництво споруд, вони знижуються майже на 80%.

Що стосується системи оподаткування у нашій країні, слід зазначити, що протягом останніх років податкове законодавство України вдалося дещо модернізувати. Запроваджено спрощене оподаткування малого та середнього бізнесу. Крім того у 1999 р. прийнятий Закон України "Про фіксований сільськогосподарський податок", що направлений на підтримку і розвиток сільського господарства. Термін дії цього закону продовжено до 31 грудня 2009 року. Об'єктом оподаткування для платників фіксованого сільськогосподарського податку є площа сільськогосподарських угідь, що передана товаровиробнику у власність або наданих у користування, в т.ч. на умовах оренди, а також земель водного фонду. Ставка фіксованого сільсько-господарського податку з одного гектара сільськогосподарських угідь встановлюється у відсотках до їх грошової оцінки, проведеної станом на 1 липня 1995 р., відповідно до Методики, затвердженої Кабінетом Міністрів України, в таких розмірах: для ріплі, сіножатей та пасовищ – 0,15%; багаторічних насаджень – 0,09; земель водного фонду – 0,45%.

В системі інвестиційного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників важливе місце належить кредитним ресурсам. Всі забезпечення кредитами сільськогосподарських підприємств реалізується засобами банківського і поза банківського кредиту. Серед банківських форм кредиту виділяють аграрний, фінансовий, форфейтинг, лізинг, факторинг, іпотеку.

Підраховано, що у розвиток галузей вітчизняного АПК щорічно необхідно інвестувати 20-25 млрд. грн., що в 10-12,5 рази більше від фактичних обсягів інвестування за останні роки. Зокрема, для підвищення рівня технічної оснащеності сільського господарства до повної технологічної норми потрібні щорічні вкладення на суму 10 млрд. грн. За відсутності доступу до фінансово-кредитних ресурсів навантаження на власні фінансові ресурси товаровиробників зростає, внаслідок чого виникає дефіцит оборотних коштів, погіршується фінансовий стан сільськогосподарських підприємств.

У розвинутих країнах світу 70% кредитного забезпечення сільськогосподарського виробництва припадає на банківські кредити. За цих умов обсяг банківського кредитного забезпечення для аграрного сектора України має бути в межах 10-12 млрд. грн., що у 2,9 – 3,5 рази більше від фактичного загального обсягу інвестицій в основний капітал 2004 р.

Однак, як показує аналіз, якщо короткостроковими кредитами сільськогосподарські підприємства забезпечуються на 25-30%, то суттєвих позитивних зрушень у довгостроковому кредитуванні підприємств аграрного сектора економіки не відбувається. Головними гальмівними чинниками розвитку довгострокового кредитування можна вважати недоліки у функціонуванні банківської системи. Основні з них: недостатність кредитних ресурсів; завищена ціна кредиту; завищені норми обов'язкового резервування, які залучаються банками; відсутність надійного позичальника; недоліки в гарантуванні повернення кредитів.

Важливим чинником, який впливає на ціну кредиту в Україні, є відсутність надійного позичальника. У світовій практиці засобами гарантування повернення кредитів є застава, страхування, порука тощо. В Україні використання застави обмежене, оскільки застава орендованої землі, як засобу забезпечення кредиту, відповідно до законодавства неможлива. Відсутня і система інформування про ненадійних позичальників.

Банківське кредитування, поки що не відіграє належної ролі у фінансуванні аграрного виробництва. Водночас відбуваються деякі позитивні тенденції на сучасному етапі розвитку кредитних відносин комерційних банків з аграрним сектором економіки. Так, за даними Міністерства аграрної політики України за 2000-2004 рр. обсяг банківських кредитних вкладень у сільське господарство зріс у 3,9 рази і становив на кінець 2004 р. 7500 млн. грн. Водночас

основна частина кредитних засобів – 5800 млн. грн. (77,3%) були використані на поточні потреби сільськогосподарських підприємств і лише 1700 млн. грн. (22,7%) були надані на довгострокове користування (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка кредитування сільськогосподарських підприємств України

Показники	2000 р.		2001 р.		2002 р.		2003 р.		2004 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Отримано кредитів всього	1900	100	4400	100	5600	100	6800	100	7500	100
У т.ч. короткострокових	1830	96,3	4280	97,3	5290	94,5	5700	83,8	5800	77,3
довгострокових	70	3,7	120	2,7	310	5,5	1100	16,2	1700	22,7
Отримано кредитів на умовах здешевлення кредитної ставки	455	23,9	1822	41,4	1773	31,7	2847	41,9	3207	42,8

Зазначимо, що поліпшилася строкова структура кредитів, наданих сільськогосподарським товаровиробникам: у 2004 р. довгострокові кредити становили 22,7% проти 3,7% у 2000 р. Зазначені позитивні зрушення в обсягах та умовах банківського кредитування зумовлені політикою держави, спрямованої на підтримку розвитку кредитного забезпечення аграрного сектора. Одним з інструментів державної підтримки стала впроваджена з 2000 р. цільова програма часткової компенсації з державного бюджету сільськогосподарським та іншим підприємствам АПК відсоткової ставки за кредитами комерційних банків. За досліджуваний період сільськогосподарські підприємства отримали 10104 млн. грн. кредитних коштів на умовах часткової компенсації відсоткової ставки, тобто в середньому 38,6% від загального обсягу банківських кредитів.

Важливим здобутком розвитку кредитного забезпечення аграрного сектора стало зниження відсоткової ставки за користування кредитами комерційних банків з 57,4% станом на початок 2000 р. до 17,5% станом на кінець 2004 р., тобто у 3,3 рази. Доречно зазначити, що в таких країнах як Австрія, Бельгія, Канада, Швеція банківська ставка не перевищує 2-5% річних для підприємств, зайнятих у сфері виробництва сільськогосподарської продукції. Аналогічні процеси по підтримці підприємств в аграрній сфері спостерігались у США на початку 1960-х р. р., коли кредити фермерам і малому бізнесу надавались в необмеженій кількості під 8% річних, а в Англії при адміністрації М.Тетчер сільськогосподарським виробникам надавались кредити під 10-12% річних. Таким чином, в Україні доцільно врахувати досвід цих країн і розробити ефективний механізм кредитування сільськогосподарських виробників у напрямі суттєвого зменшення кредитної ставки.

Незважаючи на позитивні тенденції, забезпечення сільсько-господарських товаровиробників кредитами комерційних банків не відповідає потребам економічного зростання галузі. Питома вага кредитних ресурсів, спрямованих комерційними банками в сільське господарство, становила у 2004р. лише 2,6% від ВВП країни, тоді як частка продукції сільського господарства у структурі ВВП – близько 25%. Очевидним є те, що розв'язати проблему запровадження лише механізму кредитної субсидії буде неможливим. З огляду на це, необхідно використовувати інші інструменти та заходи держави щодо стимулювання кредитної активності комерційних банків у сільське господарство.

Ряд авторів [9,с.76;13,с.55] вбачають вирішення проблеми у запровадженні іпотечного кредитування під заставу земель сільсько-господарського призначення, що дасть змогу залучити значні кошти для розвитку сільського господарства. За нормативною оцінкою вартість сільськогосподарських угідь перевищує 364 млрд. грн.

Проте великий потенціал галузі для розвитку іпотечного кредитування значно звужується організаційно-майновим станом сільськогосподарських товаровиробників. Тому, що відповідно до ст.133 Земельного кодексу у заставу можуть передаватися земельні ділянки, які належать громадянам, юридичним особам на правах власності, а також земельні ділянки, що знаходяться у спільній власності за згодою усіх співвласників. Із проведенням паювання земель їх основними власниками стали 6,6 млн. фізичних осіб із середнім розміром земельної ділянки 4 га. Для комерційних банків, які земельним кодексом визначені єдиним іпотекодержателем, дрібні власники – фізичні особи не є привабливими позичальниками через високі витрати операцій іпотечного кредитування. У власності сільськогосподарських підприємств залишилося 9,9% (1870 тис. га) сільськогосподарських угідь, що з розрахунку на кожне підприємство становить у середньому 182,0 га загальною середньою вартістю 1589 тис. грн. Тому дрібним власникам доцільно об'єднуватись і створювати кредитні спілки.

Підвищити кредитоспроможність позичальників і знизити ризик за операціями з кредитування аграрних товаровиробників, крім іпотеки земель сільськогосподарського

призначення, допоможе й створення дієвих систем страхового захисту сільськогосподарських товаровиробників і цінового регулювання через механізми державних інтервенцій на аграрному ринку [3]. Зазначимо, що на розвиток кредитних відносин комерційних банків із сільськогосподарськими товаровиробниками крім низької кредитоспроможності потенційних позичальників негативно впливають такі фактори як ресурсна база кредитора та стан розвитку вітчизняної банківської системи. Про обмеженість кредитних ресурсів свідчить показник питомої ваги капіталу банківської системи у ВВП, розрахований Національним банком України, який у 2004 р. становив 6,2% проти 40-70% у країнах Центральної та Східної Європи.

Поряд із нарощуванням капіталу та ресурсної бази комерційних банків невідкладного розв'язання потребує завдання удосконалення структури банківської системи. Відсутність у ній таких необхідних елементів як кооперативний банківський сектор, спеціалізованих банків (іпотечного, аграрного, інвестиційного) створює диспропорції у кредитуванні окремих секторів, насамперед аграрного, і регіонів економіки України.

Одним із вагомих напрямів поліпшення структури банківського сектору є розробка заходів, спрямованих на відкриття кордонів і спрощення процедури доступу філій іноземних банків на вітчизняний фінансовий ринок, а також сприяння створенню банків з участю іноземного капіталу. В результаті, буде загострення конкуренції на кредитному ринку, що спонукатиме вітчизняні комерційні банки розширювати коло банківських операцій та клієнтської бази, освоювати нові сегменти ринку, знижувати вартість і поліпшувати якість банківських послуг, впроваджувати нові технології. Ці кількісні та якісні зміни позначатимуться й на кредитному обслуговуванні сільськогосподарських товаровиробників. Сьогодні в Україні функціонує 182 комерційних банки. З них лише 9 - з іноземним капіталом, у т.ч. 7 - із 100% - ним іноземним капіталом. Тоді як у Польщі, Угорщині, багатьох інших країнах Центральної та Східної Європи іноземні банки володіють понад 60 % усіх банківських активів.

Зростанню обсягів і поліпшенню умов кредитування виробників сільськогосподарської продукції сприятиме застосування ринкових методів стимулювання кредитної активності комерційних банків, які враховують інтереси суб'єктів кредитних відносин. Йдеться, насамперед, про необхідність податкового стимулювання кредиторів, які здійснюватимуть окремі види довгострокових (понад 5 років) кредитних вкладень, зокрема у впровадження нових енерго- і ресурсоощадних технологій у сільськогосподарське виробництво.

Розвитку кредитних відносин в аграрному секторі сприятиме й повніше використання потенціалу діючої з 2000 р. цільової програми фінансової підтримки сільського господарства та інших галузей АПК через механізм здешевлення кредитів. Для цього механізм кредитної субсидії необхідно удосконалити у напрямі: підвищення його доступності для позичальників; подовження терміну кредитування на умовах здешевлення кредитів принаймні до 5 років; розширення напрямів цільового використання субсидованих кредитів, зокрема кредитування нових ресурсоощадних та інших новітніх технологій у аграрне виробництво, кредитування інших пріоритетних напрямів розвитку галузі.

Вважаємо, що розв'язання проблеми підвищення ролі банківського кредитування для економічного розвитку сільського господарства потребує комплексного підходу, який має ґрунтуватися на проведенні державної підтримки, розробленні системних заходів, спрямованих як на поліпшення фінансового стану сільськогосподарських товаровиробників і підвищення на цій основі їхньої кредитоспроможності, так і удосконалення діючого механізму здешевлення і використання кредитів.

З метою активізації інвестиційного процесу в сільськогосподарському виробництві, вважаємо за необхідне створити державні й регіональні гарантійно-інвестиційні банки з кредитування малого бізнесу, зокрема - фермерів, особистих селянських господарств. При цьому одним із засновників банку має стати державний чи регіональний фонд підтримки малого підприємництва. Першочергове завдання такого банку – залучення інвестицій і надання гарантій під кредитні лінії, а не проведення розрахункових операцій. Це дозволить під гарантії Уряду і регіонів активізувати залучення великих фінансових ресурсів і направляти їх на кредитування підприємств, підвищити ефективність аграрного бізнесу.

Для прискореного запровадження прогресивних, ресурсоощадних технологій виробництва аграрної продукції треба поліпшити процес виконання операцій лізингу (особливо, зменшення лізингової ставки і збільшення терміну погашення боргових зобов'язань), який є однією з форм інвестиційної активності. Крім того настав час активніше проводити популяризацію інвестиційних процесів у галузі АПК, особливо сільське господарство через систему виставкової та ярмаркової діяльності.

Отже, реалізація в комплексі всіх названих напрямів активізації інвестиційного процесу в галузях АПК сприятиме прискоренню: модернізації технологій агропромислового виробництва;

підвищення конкурентоспроможності підприємств та адаптації їх економіки до вимог ЄС та СОТ.

Література

1. Венгляжи К., Береза М. Экономические последствия торговли сельхозтоварами в Польше после ее вступления в ЕС // Економіка АПК. – 2005. – №2. – с.130-137;
2. Власов В., Оніщук М. Система підтримки сільського господарства Польщі // Економіка України. – 2005. – №8. – с.86-90;
3. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р., остання редакція від 30.11.2006 р. // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>;
4. Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» від 04.07.2002 р., остання редакція від 31.05.2005 р. // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>;
5. Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» від 18.01.2001 р., остання редакція від 07.06.2001 р. // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>;
6. Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17.12.1998р., остання редакція від 01.01.2005 р. // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/>;
7. Зоря С. Досвід зарубіжних країн та можливість і доцільність його використання в Україні // Економіка України. – 2003. – №8. – с. 56-65;
8. Зоря С. Оцінка підтримки с/г України в міжнародному порівнянні // Економіка України. – 2005. – № 10. – с.58-67;
9. Іпотечне кредитування в аграрному секторі економіки України / Дем'яненко М.Я., Алексійчук В.М., Гудзь О.Є., Сомик А.В. -К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – с.76;
10. Кириленко І.Г. Проблеми фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. – 2005. – №1. – с.40-47;
11. Кушнір І.В. Економічна оцінка інтенсифікації виробництва рослинницької продукції в Україні // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – с.28-34;
12. Олійник О. Теоретико – методологічні засади державного регулювання аграрного ринку // Економіка України. – 2005. – № 7. – с.65-73;
13. Сомик А.В. Банківське кредитування сільськогосподарських товаровиробників: сучасний стан і проблеми розвитку // Економіка АПК, 2005. – №9. – с.52-58;
14. Статистичний щорічник України за 2004 рік/ Державний комітет статистики України за ред. О.Г. Осауленка. -К.: Вид. «Консультант», 2005. – с.591.